

ЗЕМЕЛЬНЕ ПРАВО. АГРАРНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО

Шеховцов Володимир Володимирович,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри екологічного права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: shehovtsov2004@ukr.net
ORCID 0000-0002-9101-7160

doi: 10.21564/2414–990x.135.83929
УДК 349.6

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ НА ОБ'ЄКТИ ТВАРИННОГО СВІТУ: ОКРЕМІ ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ В ГАЛУЗІ АКВАКУЛЬТУРИ

Розглянуто проблеми розмежування права власності на об'єкти аквакультури та об'єкти тваринного світу в контексті визначення підстав для виникнення права власності. Запропоновано механізми вирішення спорів щодо належності об'єктів тваринного світу, які перебувають у водному об'єкті разом з об'єктами аквакультури. Напрацьовано пропозиції для внесення змін та доповнень до чинного законодавства.

Ключові слова: природокористування; аквакультура; об'єкти тваринного світу; об'єкти аквакультури; право власності на об'єкти тваринного світу.

Шеховцов В. В., кандидат юридических наук, доцент кафедры экологического права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: shehovtsov2004@ukr.net ; ORCID 0000-0002-9101-7160

Основания возникновения права собственности на объекты животного мира: отдельные теоретические и практические аспекты определения в отрасли аквакультуры

Рассмотрены проблемы разграничения права собственности на объекты аквакультуры и объекты животного мира в контексте определения оснований для возникновения права собствен-

ности. Предложены механизмы разрешения споров о принадлежности объектов животного мира, находящихся в водном объекте вместе с объектами аквакультуры. Предложены изменения и дополнения в действующее законодательство.

Ключевые слова: природопользование; аквакультура; объекты животного мира; объекты аквакультуры; право собственности на объекты животного мира.

Актуальність теми. Сучасний розвиток галузей економіки характеризується високим ступенем динамічності і не завжди така динаміка є позитивною з тенденцією до зростання. Однак держава, суспільство і окремі суб'єкти господарювання докладають всіх необхідних зусиль саме до збільшення того соціально корисного результату, який у кінцевому підсумку має бути отриманий від того чи іншого виду діяльності: збільшення обсягу виробництва, зменшення ціни одиниці продукції, збільшення прибутку, створення нових робочих місць тощо. У цьому є основа економічних вимог суспільства, які мають бути задоволені.

Але поряд з економічними вимогами існують інші потреби суспільства і окремих його індивідів. Духовні, естетичні, культурні, рекреаційні та інші потреби, які притаманні особі як фізичній та соціальній істоті. І досить часто такі потреби одного суб'єкта ідуть у розріз з економічними потребами іншого. Аналогічна ситуація складається в галузі аквакультури. З одного боку, є, як мінімум, необхідність забезпечити потреби населення України у споживанні рибної продукції, як максимум – збільшити обсяг виробництва для створення експортного потенціалу. Для цього унормовується порядок використання наявних водойм, спрощується порядок ведення цього виду бізнесу, заохочується створення нових робочих місць тощо. Проте це на рівні держави. На рівні ж окремо взятого водного об'єкта питання постає інакше: чи може будь-хто безкоштовно ловити рибу або чи може підприємець стягувати за це плату.

На практиці відповідь на це питання залежить від визначення, коли і на яких підставах виникає або переходить право власності на об'єкти тваринного світу у разі перебування останніх у водоймах, наданих для аквакультури.

Ступінь розроблення теми. Дослідженню правової природи права власності на природні об'єкти або окремим її аспектам були присвячені праці юристів-екологів: В. І. Андрейцева, Г. В. Анісімової, Г. І. Балюк, А. Г. Бобкової, Ю. О. Вовка, А. П. Гетьмана, В. І. Гордєєва, І. І. Каракаша, В. В. Костицького, С. М. Кравченко, П. Ф. Кулинича, Н. Р. Малишевої, В. Л. Мунтяна, В. В. Носіка, О. О. Погрібного, В. К. Попова, С. В. Разметаєва, Б. Г. Розовського, А. К. Соколової, А. М. Статівки, П. В. Тихого, О. М. Ткаченко, В. С. Шахова, Ю. С. Шемшученка, М. В. Шульги та ін. Але питання визначення підстави виникнення права власності на об'єкти тваринного світу в галузі аквакультури залишається досі нерозкритим.

Метою даної статті є аналіз правового регулювання відносин власності, що виникають при здійсненні аквакультури.

Викладення основного змісту. Насамперед укажемо, що відповідно до ст. 1 Закону України «Про аквакультуру» [1] аквакультура (рибництво) це сільсько-

господарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг.

Звісно, ми не маємо на меті дослідити відносини власності у всій галузі аквакультури. Ця діяльність може провадитися з використанням різних технологій, ступенів інтенсифікації, видового складу поголів'я тощо. Усі ці особливості накладають свій відбиток як на правове регулювання, так і на саму природу власності у цій сфері. Так, відповідно до того ж Закону України «Про аквакультуру» існує індустріальна аквакультура – діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури з використанням рибницьких і плавучих садків, рибницьких басейнів, інших технологічних пристроїв, у тому числі із застосуванням установок замкнутого водопостачання. По суті така діяльність є суттєво ізольованою від навколишнього середовища, досить часто відбувається не на території водних об'єктів, а тому на практиці не виникає питання щодо належності риби та правил її використання. Крім того, у разі індустріального типу аквакультури виникає питання: чи існує природний об'єкт – об'єкт тваринного світу, чи має місце своєрідна форма утримання сільськогосподарських тварин.

Увагу необхідно зосередити на питанні права власності на об'єкти тваринного світу, які перебувають в водному об'єкті у стані природної волі та не є об'єктами аквакультури в контексті можливості здійснення права загального природокористування на них. У свою чергу об'єктами аквакультури визнаються гідробіонти, що використовуються з метою розведення, утримання та вирощування в умовах аквакультури.

Із змісту названого Закону вбачається, що суб'єкти аквакультури (юридичні чи фізичні особи, які здійснюють рибогосподарську діяльність у сфері аквакультури) мають право «на власність об'єктів аквакультури та продукції аквакультури, а також отримання доходу від їх реалізації». І хоча норму не зовсім вдало виписано, зрозуміло, що суб'єкти господарювання, які займаються аквакультурою, набувають право власності на її об'єкти.

Водночас, якщо співвіднести всі названі вище поняття, то для визнання кожної окремої рибини чи іншого об'єкта тваринного світу як об'єкта власності суб'єкта господарювання вона повинна відповідати наступним ознакам:

- бути штучно розведеною, утриманою або вирощуваною;
- утримуватися у повністю або частково контрольованому середовищі;
- бути сільськогосподарською продукцією.

Частину 3 ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» закріплено, що у порядку спеціального використання природних ресурсів громадянам, підприємствам, установам і організаціям надаються у

володіння, користування або оренду природні ресурси на підставі спеціальних дозволів, зареєстрованих у встановленому порядку, за плату для здійснення виробничої та іншої діяльності, а у випадках, передбачених законодавством України, – на пільгових умовах [2].

Статтею 17 Закону України «Про тваринний світ» також встановлено, що до спеціального використання об'єктів тваринного світу належать усі види використання тваринного світу (за винятком передбачених законодавством випадків безоплатного любительського і спортивного рибальства у водних об'єктах загального користування), що здійснюються з їх вилученням (добуванням, збиранням тощо) із природного середовища [3].

Із системного аналізу норм законів України «Про аквакультуру» та «Про тваринний світ» стає очевидним, що ті види тварин, які перебували у водному об'єкті до початку діяльності з ведення аквакультури, залишаються у стані природної волі і не є об'єктами аквакультури. Адже всі досліджені нами підзаконні нормативні акти, що регламентують порядок ведення аквакультури, не містять положень щодо оцінки та передачі у власність або у користування об'єктів тваринного світу (риби), яка уже міститься у водному об'єкті.

Понад те, документом, що встановлює право володіння та користування існуючим водним об'єктом для потреб аквакультури, є договір оренди водного об'єкта. Аналіз типової форми цього договору показує, що елементами довкілля, право користування якими переходить за цим договором, є води та землі. Об'єкти тваринного світу знаходяться поза межами регулювання цього договору. До того ж, через саму природу тварин Закон України «Про тваринний світ» взагалі не розглядає поняття оренди об'єктів тваринного світу, що вважаємо виправданим.

Таким чином, відповідно до вимог того ж Закону України «Про тваринний світ», особа, яка має у власності об'єкти тваринного світу (рибу), має документально підтвердити законність їх набуття. Синтез всіх вимог законодавства дозволяє стверджувати, що для виникнення права власності на всі види риб і водних безхребетних у водному об'єкті, наданому для ведення аквакультури, суб'єкт господарювання має документально підтвердити або придбання всієї риби, яка містилася у водному об'єкті, або показати документи про здійснення спеціального природокористування – промисловий лов риби. Слід зазначити, що в процесі кількарічного дослідження нам не вдалося знайти жодного випадку отримання суб'єктом господарювання документів про спеціальне використання об'єктів тваринного світу, яке б передувало отриманню водного об'єкта в користування. Це дає підстави для висновку, що види об'єктів тваринного світу, які знаходилися в водному об'єкті до його передачі для ведення аквакультури, а також ті, розведенням (придбанням) яких він не займався, не є власністю суб'єкта аквакультури.

Як ми свого часу вже наголошували [5, с. 52–54], аналіз положень Закону України «Про тваринний світ» виявляє окремі проблеми. Так, у ст. 6 Закону закріплено: «Об'єкти тваринного світу, які утримуються (зберігаються)

підприємствами, установами та організаціями державної або комунальної форми власності, є об'єктом права відповідно державної або комунальної власності». Фактично закон пов'язує право державної та комунальної власності з утриманням (зберіганням) таких об'єктів державними або комунальними підприємствами, установами та організаціями відповідно. Частина 1 ст. 7 Закону встановлює, що об'єкти тваринного світу, вилучені із стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі або набуті іншим не забороненим законом шляхом, можуть перебувати у приватній власності юридичних та фізичних осіб. Це уможливило висновок про те, що право державної, комунальної та приватної власності насамперед пов'язане з вилученням об'єктів тваринного світу зі стану природної волі на підставі відповідних дозволів. Тоді логічним є питання: а хто ж виступає власником об'єктів тваринного світу, що перебувають у стані природної волі?

Закріплення цього права виключно за Українським народом, який Цивільним кодексом України фактично не віднесений до учасників цивільних відносин, не наділений відповідною дієздатністю та правоздатністю, видається недоцільним з огляду на вже існуючі в екологічному праві напрацювання [6, с. 80; 7, с. 78]. Тому пропонувалося закріпити відповідне положення в Законі України «Про тваринний світ», встановивши, що у державній власності перебувають усі об'єкти тваринного світу, крім тих, що вилучені зі стану природної волі, розведені (отримані) у напіввільних умовах чи в неволі, набуті іншим не забороненим законом шляхом підприємствами, установами та організаціями комунальної форми власності, а також фізичними та юридичними особами.

Дискусія щодо належності «аборигенних» видів фауни на орендованих водних об'єктах набирає гостроти в суспільстві [8]. Прийняття Закону України «Про аквакультуру» ще більше заплутало цю сферу. Формально аквакультура може вестися для надання рекреаційних послуг. Надання послуг рибалкам з організації та проведення спортивного та любительського рибальства і може бути такими рекреаційними послугами. Однак послуга має бути оплачувана, а вказані види рибальства є видами загального природокористування, тобто безплатними.

Стаття 47 Водного кодексу України, у якій зокрема встановлено, що загальне водокористування здійснюється громадянами для задоволення їх потреб (купання, плавання на човнах, любительське і спортивне рибальство, водопій тварин, забір води з водних об'єктів без застосування споруд або технічних пристроїв та з криниць) безкоштовно, без закріплення водних об'єктів за окремими особами та без надання відповідних дозволів, не додала ясності у досліджуване питання [9]. Законодавець указав на можливість любительського чи спортивного рибальства у порядку загального водокористування та користування тваринним світом. І зрозумілим є те, що давати можливість використовувати об'єкти тваринного світу, зокрема рибу, на праві загального природокористування можна тільки на об'єкти державної або комунальної власності. Приватний власник вправі самотійно визначати коло осіб, час, обсяг використання його власності.

На наше переконання, для визначення права власності на об'єкти тваринного світу, які перебувають у водоймі одночасно з об'єктами аквакультури, необхідно враховувати режим цих тварин, який існував до передачі водного об'єкта в користування. Виходячи з аналізу нормативних актів, що регулюють облік та звітність у галузі аквакультури, суб'єкт аквакультури зобов'язаний повною мірою відображати у своїй документації види, кількість, вікові групи, масу та інші характеристики кожного виду об'єкта аквакультури.

Отже, стверджувати про наявність у суб'єкта аквакультури права власності на всю рибу в водоймі, що була йому надана, немає підстав. Відповідно, він не має права встановлювати обмеження щодо використання місцевих видів риб при здійсненні загального природокористування.

Понад те, типова форма договору оренди водного об'єкта однією з підстав для розірвання такого договору передбачає встановлення заборони загального водокористування, до якого в силу ст. 47 Водного кодексу України належить і спортивне та любительське рибальство.

Висновки. 1. Підставою для виникнення права власності на об'єкти аквакультури є укладення угод щодо придбання рибопосадкового матеріалу та/або діяльність із штучного розведення таких об'єктів. Однак це не є підставою для припинення права державної або комунальної власності і, відповідно, виникнення приватної власності на об'єкти тваринного світу, що перебувають у наданому для ведення аквакультури водному об'єкті.

2. Пропонуємо доповнити статтю 1 Закону України «Про аквакультуру» поняттям місцевих (аборигенних) гідробіонтів як гідробіонтів, які перебували до надання та/або перебувають у водному об'єкті після надання його у користування для потреб аквакультури, штучного розмноження або заселення яких суб'єкт аквакультури не здійснював. До ч. 2 ст. 5 Закону України «Про аквакультуру» внести положення про обов'язок суб'єкта аквакультури не перешкоджати здійсненню любительського та спортивного рибальства громадян на місцевих (аборигенних) гідробіонтах.

Такі зміни дозволять уникнути двозначного тлумачення вимог нормативних актів у сфері аквакультури; розмежувати об'єкти аквакультури – сільськогосподарські тварини та об'єкти тваринного світу; забезпечити право загального природокористування на водних об'єктах, які були надані для аквакультури.

Список літератури:

1. Про аквакультуру : Закон України від 18.09.2012 р. № 5293-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 43. – Ст. 616.
2. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 р. № 1264-ХІІ, редакція від 01.01.2016 // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
3. Про тваринний світ : Закон України від 13.12.2001 р. № 2894-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 14. – Ст. 97.
4. Про затвердження Типового договору оренди водних об'єктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 29.05.2013 р. № 420 // Офіційний вісник України. – 2013. – № 47.
5. Шеховцов В. В. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06 / В. В. Шеховцов ; Національна юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2009. – 207 с.

6. Шульга М. В. Актуальные правовые проблемы земельных отношений в современных условиях / М. В. Шульга. – Харьков : Консум, 1998.

7. Мунтян В. Л. Деякі актуальні проблеми правового регулювання земельних відносин в Україні / В. Л. Мунтян // Что делать? Дайджест левой оппозиции. – 2001. – № 7–8. – С. 77–81.

8. УВАГА! Орендар не має права забороняти любительське рибальство на водоймі. Національний антикорупційний портал «АНТИКОР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/43222-uvaga_orendar_ne_maje_prava_zaboronjati_ljubiteljsjke_ribalstvo_na_vodojmi.

9. Водний кодекс України: Закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 24. – Ст. 189.

References:

1. Pro akvakulturu: Zakon Ukrainy vid 18.09.2012 № 5293-VI (2013). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 43 [in Ukrainian].

2. Pro okhoronu navkolyshnoho pryrodnoho seredovyscha: Zakon Ukrainy vid 25.06.1991 № 1264-XII, redaktsiia vid 01.01.2016. (1991). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 41 [in Ukrainian].

3. Pro tvarynni svit: Zakon Ukrainy vid 13.12.2001 № 2894-III.(2002). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 14 [in Ukrainian].

4. Pro zatverdzhennia Typovoho dohovoru orendy vodnykh ob'ektiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29.05.2013 № 420 (2013). *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*, 47 [in Ukrainian].

5. Shekhovtsov, V.V. (2009). Pravo pryvatnoi vlasnosti na ob'iekty tvarynnoho svitu: *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].

6. Shul'ga, M.V. (1998). Aktual'nye pravovye problemy zemel'nyh otnoshenij v sovremennyh uslovijah. Kharkov: Konsum [in Russian].

7. Muntian, V.L. (2001). Deiaki aktualni problemy pravovoho rehuliuвання zemelnykh vidnosyn v Ukraini. *Chto delat'? Dajdzhest levoj oppozicii*, 7-8, 77–81[in Ukrainian].

8. УВАГА! Орендар не має права забороняти любительське рибальство на водоймі. Natsyonalnyi antykoruptsiyni portal «ANTYKOR». Retrieved from: http://antikor.com.ua/articles/43222-uvaga_orendar_ne_maje_prava_zaboronjati_ljubiteljsjke_ribalstvo_na_vodojmi [in Ukrainian].

9. Vodnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 06.06.1995 № 213/95-VR. (1995). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 24 [in Ukrainian].

Shehovtsov V. V., Candidate of Legal Sciences, Docent, associate professor of the Environmental Law department, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: shehovtsov2004@ukr.net ; ORCID 0000-0002-9101-7160

Grounds of origin of property right on the objects of fauna: separate theoretical and practical aspects of determination in the sphere of aquaculture

Next to economic requirements, there are other necessities of all society and his separate individuals in particular. In practice, an answer for important questions in the indicated sphere depends on determination, when and on what grounds arises up or passes the right of ownership to the objects of fauna in case of its stay in reservoirs given for aquaculture.

In author view, it's necessary to bring in adding to the century of a 1 Law of Ukraine «On aquaculture» which to foresee a concept «local (aborigines) aquatic lives are aquatic lives, which were to the grant and/or are in an aquatic object after the grant of him in the use for the necessities of aquaculture, artificial reproduction or settling of which the subject of aquaculture did not carry out». To p. 2 article 5 Law of Ukraine «On aquaculture» to bring in duty of subject of aquaculture: not to «hinder to realization of the amateur and sporting fishing of citizens on local (aborigines) aquatic lives».

Keywords: use of natural resources; aquaculture; objects of fauna; objects of aquaculture; property right on the objects of fauna.

Надійшла до редколегії 20.11.2016 р.